

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ  
з планами семінарських занять  
з дисципліни “Історія України” для студентів  
усіх спеціальностей всіх форм навчання**

**2015**

Методичні рекомендації з планами семінарських занять з дисципліни “Історія України” для студентів усіх спеціальностей всіх форм навчання / Укл.: Б.А. Бровко, Т.В.Васильчук, М.В.Дєдков та ін. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2015. - 58 с.

Укладачі: М.В. Дєдков, професор, канд.іст.наук;  
Г.І. Шаповалов, професор, д-р іст.наук;  
Б.А. Бровко, доцент, канд.іст.наук;  
Т.В. Васильчук, доцент, канд.іст.наук;  
В.П. Катрич, доцент, канд.іст.наук;  
А.А.Коянс, асистент;  
В.В. Кузьменко, доцент, канд.іст.наук;  
Д.І. Мозуленко, асистент;  
Г.А. Сигида, старший викладач;  
І.М. Спудка, доцент, канд.іст.наук;  
Л.В. Турчина, доцент, канд.іст.наук;  
В.М. Чоп, доцент, канд.іст.наук;  
О.А. Чумаченко, асистент;  
Л.І.Шестопалова, зав.лабораторією кафедри  
Т.П. Щербина, доцент, канд.іст.наук.

Рецензент: О.П. Сарнацький, професор, д.іст.н.

Відповідальний  
за випуск. М.В. Дєдков, зав.кафедри українознавства

Затверджено на засіданні  
кафедри українознавства,  
протокол № 5  
від 9.12.2014 р.

Затверджено на засіданні  
Навчально-методичної ради  
Гуманітарного факультету  
протокол № 4  
від 18.12.2014 р.

## ЗМІСТ

|                                                                                                          |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Вступ                                                                                                    | 4  |
| Графік навчального процесу з курсу “Історія України”                                                     | 6  |
| Семінар №1. Початки державності на території України                                                     | 8  |
| Семінар №2. Українська державність після занепаду Київської Русі (XIII – XVI ст.)                        | 15 |
| Семінар №3. Українська національна революція XVII ст.                                                    | 21 |
| Семінар №4. Українські землі у складі Австрійської та Російської імперій                                 | 27 |
| Семінар №5. Українська Центральна Рада: шлях від ідеї автономності України до проголошення самостійності | 33 |
| Семінар № 6. Суспільно-політичні процеси в Україні в 20-30-ті рр. XX ст.                                 | 39 |
| Семінар №7. Західна Україна між двома світовими війнами (1918-1939 рр.)                                  | 47 |
| Семінар №8. Українське суспільство в другій половині 40-х – першій половині 80-х рр. XX ст.              | 52 |

## Вступ

Важливою ознакою відродження українського народу є його значний потяг до вивчення своєї історії. Глибокі знання історії України, її героїчних і трагічних сторінок великою мірою сприяють формуванню політичної культури громадянина держави, його принципової життєвої позиції.

Особливістю курсу історії України, що пропонується для вивчення в ЗНТУ, є те, що робиться спроба зосередити увагу студентів на проблемі більш глибокого вивчення державотворчого процесу на українських землях, починаючи з сивої давнини, через злети і падіння держави Київська Русь, козацької держави Богдана Хмельницького, Української Народної Республіки (1917-1918), Української держави гетьмана П.Скоропадського, Директорії УНР (1918-1920 рр.) до сучасної незалежної України.

Студентам на семінарських заняттях належить відтворити реальну картину історичного розвитку України, її соціального та політичного життя. При цьому необхідно приділити увагу суперечливим проблемам, а також подіям, явищам та фактам української історії, що раніше висвітлювались опосередковано.

Під час обговорення питань, що винесені на семінар, треба глибше висвітлювати діяльність видатних державних діячів, які відіграли визначну роль в історичній долі українського народу: князів Київської Русі, козацьких ватажків та гетьманів, лідерів національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., політиків сучасної України.

Семінар - це практичне заняття, під час якого студент може зробити повідомлення, виступити з рефератом, відповісти на запитання або поставити їх, дати відповідь письмово тощо.

Семінари можуть проводитись у формі співбесіди, конференції, диспуту, брифінгу, колоквиуму та інших формах. На семінарі студенти повинні показати своє вміння самостійно аналізувати та узагальнювати прочитане, робити логічні та аргументовані висновки. Викладач буде всіляко схвалювати ініціативу, активність студентів, їх спроби пов'язати історичний матеріал з подіями сучасності та нашого Запорізького краю. При підготовці до семінарських занять та написанні рефератів студентам не слід обмежуватись списком рекомендованої до кожної теми літератури. Варто розширити бібліографію, звертаючись за консультацією до викладача або працівників бібліотеки.

При підготовці до семінарського заняття, студент повинен знати, що робота з навчальним посібником чи монографією має декілька етапів.

Перший - загальне ознайомлення з поданим у навчальному посібнику матеріалом. Передусім потрібно уважно прочитати назву, підзаголовок, епіграф, якщо вони є, переглянути зміст. Слід також прочитати вступ та висновки, бо саме в них можуть бути пояснення чи доповнення.

Другий етап - робота безпосередньо з текстом. Якщо він складається з кількох розділів, то доцільно читати його за розділами, глибоко обдумуючи зміст кожного з них.

Третій, останній етап - конспектування, короткий виклад прочитаного на папері. Це активізує процес засвоєння та сприяє більш глибокому вивченню матеріалу. Рекомендується робити розгорнуте конспектування лише тієї частини тексту, де викладені основні теоретичні положення, головний зміст. Занотувати прочитаний матеріал бажано своїми словами. Інколи можна зробити виписки уривків тексту – цитати.

Конспект потрібно вести охайно. На його сторінках слід залишати поля для приміток та пояснень. Конспект - показник поза аудиторної самостійної роботи студента.

Цей методичний посібник на допомогу студентам містить тематику 16 лекцій, що викладаються на першому курсі, теми 8 семінарів, їх плани, теми рефератів, списки рекомендованої літератури і методичні рекомендації щодо висвітлення питань планів семінарів. На кожну лекцію та кожне семінарське заняття відводиться по 2 академічні години.

Рівень засвоєння курсу “Історія України” буде визначено під час проведення двох поточних контролів.

### Графік навчального процесу з курсу “Історія України”

|    | Теми лекцій                                                                                  | Теми семінарів                                                                                |
|----|----------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1  | Перші форми державності на території України у стародавню добу                               |                                                                                               |
| 2  | Ранньофеодальна держава Київська Русь (IX-XIII ст.)                                          | Початки державності на території України                                                      |
| 3  | Галицько-Волинська держава. Українські землі у складі Литви та Польщі (II пол. XIII-XVI ст.) |                                                                                               |
| 4  | Українське козацтво, його роль у процесах державотворення (XV-XVII ст.)                      | Українська державність після занепаду Київської Русі (XIII-XVI ст.)                           |
| 5  | Державне відродження України                                                                 |                                                                                               |
| 6  | Ліквідація козацької держави.                                                                | Українська національна революція XVII ст.                                                     |
| 7  | Українські землі у складі Австрійської та Російської імперій                                 |                                                                                               |
| 8  | Національно-визвольний рух в Україні (друга пол. XIX-початок XX ст.)                         | Україна в складі Австрійської та Російської імперій.                                          |
| 9  | Українська революція: доба Центральної Ради.                                                 |                                                                                               |
| 10 | Україна в умовах боротьби за збереження державної незалежності (1918-1920рр.)                | Українська Центральна Рада: шлях від ідеї автономності України до проголошення самостійності. |

|    |                                                                                                  |                                                                 |
|----|--------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------|
| 11 | Україна в умовах утвердження тоталітарного режиму: суспільно-політичні процеси                   |                                                                 |
| 12 | Україна в умовах утвердження тоталітарного режиму: соціально-економічні процеси.                 | Суспільно-політичні процеси в Україні в 20-30 рр. XX ст.        |
| 13 | Західноукраїнські землі між двома світовими війнами                                              |                                                                 |
| 14 | Україна в Другій світовій війні                                                                  | Західна Україна між двома світовими війнами (1918-1939 рр.).    |
| 15 | Суспільно-політичне життя України в період II пол.40-х-першій половині 80-х рр. XX ст.           |                                                                 |
| 16 | “Перебудова” і розпад СРСР. На шляху до незалежності. Україна наприкінці XX – на початку XXI ст. | Українське суспільство в другій пол. 40-х-I пол.80-х рр. XX ст. |

## **СЕМІНАР №1. ПОЧАТКИ ДЕРЖАВНОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ**

### **ПЛАН**

1. Форми суспільної організації в період первіснообщинного ладу.
2. Скіфо-сарматська доба. Античні традиції державності у Північному Причорномор'ї.
3. Державні утворення східних слов'ян.

### **ТЕМИ РЕФЕРАТІВ**

1. Трипільська культура : соціальний устрій, суспільні відносини, протоміста.
2. Скіфські кургани - археологічне свідцтво станового та майнового розшарування суспільства давніх кочовиків.
3. Велика Скіфія - держава "варварської демократії".
4. Античні рабовласницькі держави на території Північного Причорномор'я (Ольвія, Херсонес, Боспорське царство ).
5. Зародження та еволюція праукраїнських племен (зарубинецька та черняхівська культури ).
6. Утворення Антського царства.

### **ЛІТЕРАТУРА**

1. Багацький В.В. Історія України : підручник / В.В. Багацький, Л.І. Кормич. – К. : Алерта, 2010. – С. 26-47.
  2. Бурдо Н.Б. Трипільська культура. Спогади про золотий вік / Н.Б. Бурдо, М.Ю. Відейко. – Харків : Фоліо, 2008. // Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/335436/>
  3. Залізняк Л.Л. Стародавня історія України / Л.Л. Залізняк. – К., Темпора, 2012. – С. 31–355. // Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/1170629/>
  4. Литвин В.М. Історія України: посібник / В.М. Литвин. – К. : НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України». – 2010. – С. 9-35.
  5. Уривалкін О.М. Історія України у запитаннях та відповідях : посібник / О.М. Уривалкін. – К. : Дакор, КНТ, 2008. – С. 4–17.
1. Заселення території сучасної України первісною людиною відбулося ще в епоху раннього палеоліту, майже 1 млн. років тому.

Треба згадати про рештки найдавніших стоянок первісних людей та шляхи їхньої міграції до наших територій.

Архантропи жили невеликими групами, що утворювали первісне людське стадо. Ця перша форма соціальної організації базувалася на основі кровнородинних стосунків. Доцільно згадати про основні знаряддя праці та форми господарства у найдавніших людей.

Зміни у природі в період середнього палеоліту (150-35 тис. років тому) змусили первісну людину пристосуватися до нових умов існування. Студентам необхідно визначити особливості цього процесу.

Пізній палеоліт (35 -10 тис. років тому) характеризується значними змінами в економіці, сфері соціальних відносин, мистецтві. Центральною подією стало завершення процесу фізичного та розумового формування людини сучасного типу – *homo sapiens* (або кроманьйонець). Новим явищем цього періоду стало виникнення господарсько-побутових комплексів. Поступово невпорядковані ендогамні статеві стосунки змінюються екзогамними, що сприяло зближенню різних родів, внаслідок чого поступово склався родовий первіснообщинний лад. Слід визначити його характерні риси.

Характеризуючи добу мезоліту (10-6 тис. років тому) необхідно визначити обставини, що сприяли індивідуалізації виробництва і зростанню ролі парної сім'ї.

Новий кам'яний вік, або неоліт (6-4 тис. до н.е.) англійський археолог Г.Чайльд назвав «неолітичною революцією», у результаті якої відбувся перехід до землеробства і скотарства, що сприяв розквіту племінної організації суспільства, зародженню інститутів родової влади.

Мідний, або мідно-кам'яний вік (енеоліті) (4-3 тис. до н.е.), позначився поступовим витісненням кам'яних знарядь праці мідними, переходом від мотичного землеробства до ранніх форм орного, що сприяло зростанню продуктивності праці та збільшенню додаткового продукту. У мідному віці створюються передумови для розкладу первіснообщинного ладу. Найяскравішою енеолітичною культурою України стала трипільська. Розповідь про цю багатогранну і самобутню культуру доцільно провести у формі реферативної доповіді.

Відкриття та поширення заліза започаткували нову еру в історії - залізу. Фахівці вважають, що перехід до ранньозалізного віку на території України відбувся в XI - IX ст. до н.е. Характерними ознаками суспільного розвитку цієї доби були значні міграції населення; посилення торговельних зв'язків; становлення приватної власності; поступова майнова диференціація суспільства; перетворення сім'ї на господарську одиницю; витіснення родової общини територіальною; виділення ієрархічно структурованої військової еліти; утворення організованих воєнно-політичних об'єднань та союзів і, врешті-решт, зародження державності.

2. Першим етнічним утворенням на території України, про яке залишилися згадка у писемних джерелах, були кіммерійці (IX - пер. пол. VII ст. до н.е.). Розповідаючи про історію та господарство цього кочового народу слід пам'ятати, що контакти з Урарту, Ассирією та Лідією сприяли державотворчим процесам у кіммерійському суспільстві, але утворити повноцінну державу їм так і не вдалося. Внаслідок могутньої навали скіфських племен кіммерійці були витіснені з Причорномор'я, частина з них мігрувала, частина - асимільована скіфами.

У другій половині VII ст. до н.е. скіфи підкорили більшість місцевих жителів причорноморських степів і утворили політично консолідоване об'єднання племен - Велику Скіфію. Панівне становище у країні належало царським скіфам, які вважали решту населення своїми рабами. Суспільні відносини у Скіфії еволюціонували від патріархально-родових до рабовласницьких. Студентам необхідно розібратися з тим, що лежить в основі системи управління скіфським суспільством, засвоїти поняття, „східна деспотія" та „варварська демократія", згадати жорстокі традиції та високу боєздатність скіфів.

Розквіту своєї могутності Скіфія досягла у IV ст. до н.е., під час правління царя Атея, коли було започатковано карбування скіфської монети, розпочалося завоювання Балкан. На III ст. до н.е. припадає занепад скіфської держави.

Сарматська культура генетично була близькою до скіфської, але не перевершила її досягнень. Сарматське суспільство перебувало на перехідному етапі від родоплемінних відносин до ранньокласових, але завершити цей перехід створенням власної держави сарматам так і не вдалося.

У другій половині VII ст. до н.е. у Північному Причорномор'ї починається еллінська колонізація. Основними осередками античної цивілізації стали Борисфеніда, Ольвія, Пантікапей, Херсонес, Феодосія, Фанагорія та інші міста. Елліни-колоністи привезли з собою на нові землі традиційну для Стародавньої Греції форму соціально-економічної та політичної організації суспільства - поліс.

Студентам необхідно дізнатися про структуру міста-держави, його законодавчу та судову владу, розрізняючи аристократичні та демократичні республіки.

Тисячолітня історія античної цивілізації у Північному Причорномор'ї мала надзвичайно серйозні наслідки: грецькі переселенці передали місцевому населенню прогресивні технології землеробства та ремесла, залучили його до товарно-грошових відносин; на місцевий ґрунт було перенесено демократичний полісний устрій, що сприяло становленню державотворчої традиції на території сучасної України; розгорнувся процес урбанізації Причорномор'я.

3. Перші згадки у писемних джерелах про ранньослов'янські племена зустрічаються у творах римських вчених I-II ст. н.е. Плінія Старшого, Тацита, Птоломея, де слов'яни фігурують під назвою венеди (венети). Етнонім «слов'яни» вперше вжили візантійські автори Псевдо-Кесарій, Іоанн Ефеський, Меандр. Найповніше ранньослов'янська історія викладена у творах візантійських хроністів Йордана і Прокопія Кесарійського. Вони сповіщають, що у VI ст. вже існувало три гілки слов'ян: венеди (басейн Вісли), анти (Подніпров'я) і слов'яни (Подунав'я). Отже, слов'янство як самостійна етнічна спільнота вийшло на історичну арену на початку I тис. н.е. Більшість сучасних вчених вважає, що початок формування окремих слов'янських народів і, зокрема, праукраїнського етносу було покладено процесом розселення антів та склавинів. Саме антів видатний український історик М.Грушевський вважав предками українського народу. Розповідь про них можна продовжити реферативним повідомленням про історію Антського царства.

Система господарювання східних слов'ян базувалася на землеробстві. Підвищення продуктивності праці й зростання виробництва додаткового продукту сприяли кардинальним змінам у соціальній сфері. Розгортається процес розпаду родових патріархальних зв'язків і відбувається перехід до сусідської

територіальної общини. На чолі общини стояла Рада племінних старійшин. Військова та племінна знать дедалі більше концентрує у своїх руках цінності, багатства, використовує працю рабів та збіднілих общинників (смердів). Все це створює передумови для активного державотворчого процесу.

Прогресивні зміни у розвитку ремесла (IV-VII ст.) зумовили поглиблення суспільного поділу праці, обміну як між общинами, так і в середині общин, що сприяло активізації торгівлі та виникненню і зростанню кількості постійних поселень, у яких відбувався міжобщинний обмін, - «градів».

Зародження товарного виробництва у VIII-X ст. сприяло й розширенню зовнішньої торгівлі з Великою Моравією, Болгарією, Візантією. Все це збагачувало слов'янську родоплемінну знать, посилювало диференціацію суспільства. На черзі стало питання про захист важливих торгівельних шляхів та створення власної державності.

Своєрідним фундаментом перших протодержав у Східній Європі були великі союзи слов'янських племен - дулібів, полян, волинян, древлян, дреговичів та ін. Поступово з розкладом родоплемінного ладу і появою класів у VIII-IX ст. набирає силу процес об'єднання окремих племен та їхніх союзів. Саме на цьому ґрунті і виникають державні утворення - племінні князівства та їхні федерації. За свідченням арабських авторів, уже у VIII-IX ст. існувало три осередки східнослов'янської державності: Куявія (земля полян з Києвом), Славія (Новгородська земля) і Артанія (Ростово-Суздальська, а можливо, Причорноморська і Приазовська Русь).

Через своє вигідне географічне становище Київ - столиця полян, почав виділятися багатством і силою. Засновником Києва вважається Кий та його брати Щек і Хорив. Кий поклав початок першій князівській династії - Києвичів. Як вважають фахівці, саме Куявія стала тим територіальним і політичним ядром, навколо якого і зросла Давньоруська держава.

Треба зазначити, що у V-VI ст. суспільний лад слов'ян перебував у стадії становлення, відбувався перехід від первісно-родового до класового суспільства. Це була доба військової демократії. Студентам треба вивчити її суть та характерні риси.

Глибокі зміни в суспільному житті, що відбулися у VII-IX ст. підштовхнули процес державотворення. Роль народних зборів

поступово занепадає, а на перший план у політичному житті виходить князівська влада (спочатку виборна, потім — спадкова). Посилення соціально-політичної ролі князівської влади сприяло перетворенню дружини у привілейовану корпорацію професійних воїнів, що з часом перетворилася на своєрідний, самостійний орган публічної влади.

Таким чином, становлення державності у східних слов'ян логічно впливало з їхнього суспільного розвитку.

### **Тестові завдання для перевірки знань з семінару №1**

1. Наука археологія вивчає:
  - а) речові пам'ятки;
  - б) писемні пам'ятки;
  - в) усну народну творчість.
2. Найдавнішими людьми, які заселяли територію України були:
  - а) кроманьйонці;
  - б) архантропи;
  - в) неандертальці.
3. На території України “неолітична революція” відбулася:
  - а) X – VII тис. до н. е.;
  - б) IX – V тис. до н. е.;
  - в) VI – III тис. до н. е.
4. Територія, що була заселена племенами трипільської культури, розташована від :
  - а) Пруту і Дунаю до Дніпра ;
  - б) Дністра до Дону ;
  - в) Дніпра до Дону .
5. Уперше дослідив поселення носіїв трипільської культури :
  - а) С.Бібіков;
  - б) В.Хвойко;
  - в) Я.Пастернак.
6. Столицею Малої Скіфії було місто:
  - а) Неаполь (поблизу Сімферополя);
  - б) Ольвія (поблизу Миколаєва);
  - в) Тіра (поблизу Білгорода-Дністровського).
7. Мідний вік, або енеоліт, в межах України датується :
  - а) V – IV тис. до н.е. ;

б) IV - III тис. до н.е. ;

в) III - II тис. до н.е.

8. Племінний союз антів існував у:

а) III –IV ст. ;

б) IV – V ст.;

в) V – VI ст.

9. З появою греків на північному узбережжі Чорного моря

виникли:

а) генузькі фортеці ;

б) міста – факторії ;

в) кочові поселення.

10. Кіммерійці перебували на території України протягом :

а) IX – VII ст. до н.е. ;

б) VII – III ст. до н.е. ;

в) I – II ст. до н.е.

## СЕМІНАР № 2. УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ ПІСЛЯ ЗАНЕПАДУ КИЇВСЬКОЇ РУСІ (XIII-XVI СТ.)

### ПЛАН

1. Галицько-Волинське князівство: збереження державницьких традицій Київської Русі.
2. Перехід українських земель до складу Литви.
3. Польська колонізація українських земель.

### ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Князь Данило Галицький та його боротьба з монголо-татарами за незалежність українських земель.
2. Берестейська церковна унія (1596р.) та її наслідки для українців.
3. Боротьба за збереження православ'я: церковні братства, магнати-благодійники, запорозькі козаки.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О.Д. Історія України : посібник / О.Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2002. – С. 90-123.
2. Головка О.П. Держава Романовичів та Золота Орда (40-50рр. XIII ст.) / О.П. Головка // Український історичний журнал. – 2004. – № 6. – С. 3-16.
3. Політична історія України : навч. посіб. / В.А. Греченко, В.І. Танцюра, В.В. Калініченко та ін. – К. : Академвидав, 2008. – С. 51-91.
4. Уривалкін О.М. Історія України (середина XIII – середина XVII ст.) : навч. посіб. / О.М. Уривалкін. – К. : Кондор, 2005. – С. 25-175.

1. Напередодні монголо-татарського завоювання Київська Русь була федеративною монархією, що об'єднувала 7 удільних князівств (Київське, Чернігівське, Переяславське, Галицько-Волинське, Новгород-Сіверське, Пінсько-Полоцьке та Володимиро-Суздальське). По різному склалась їх доля під час чужого панування. І лише Галицько-Волинське князівство (ГВК), за оцінкою М.С. Грушевського, стало безпосереднім спадкоємцем політичних та культурних традицій Києва. Студентам необхідно визначити причини швидкого піднесення та розквіту ГВК.

Ще з XI ст. в Галичині правили нащадки онука Ярослава Мудрого - Ростиславичі, а на Волині до влади прийшли Мстиславичі, що вели свій рід від Володимира Мономаха. Один з них - Роман Мстиславич, дуже енергійний, діяльний і талановитий князь, зміг об'єднати Галичину з Волинню (1199 р.), створивши на політичній карті Східної Європи нову величну державу.

У внутрішній політиці князь Роман зосередив увагу на зміцненні княжої влади, тому що в Галицькому князівстві досить міцною була галицька олігархія. У зовнішній політиці князь Роман спрямовував свої зусилля на те, щоб захистити свої володіння від половців, а також прагнув розширити їх за рахунок польських та литовських земель.

Після його загибелі (1205 р.), створене ним територіальне об'єднання розпалося. Причини полягали у тому, що: 1. за 6 років існування ГВК не встигло набрати політичної стійкості; 2. чвари між князями; 3. боярські інтриги; 4. посилення чужоземного втручання. Його синів Данилка та Василька (старшому було 4 роки, молодшому - 2 роки) разом з матір'ю, княгинею Анною, галицькі бояри прогнали.

Студентам необхідно з'ясувати, яким чином Данилу і Василькові вдалося повернути собі землі, якими володів їх батько. Після об'єднання земель до єдиного князівства у 1238 р., Данило почав правити у Галичині, а Василько – на Волині. Та незважаючи на цей поділ, обидва князівства продовжували існувати, як одне ціле, під зверхністю Данила.

У внутрішній політиці Данило продовжував політику свого батька, провівши ряд реформ, які студентам необхідно вивчити.

Найсерйознішою зовнішньополітичною проблемою князя Данила були монголо-татари. У 1241 році вони пройшли землями Галичини та Волині і вважали їх своїм надбанням. Географічна віддаленість ГВК від столиці монголо-татарської держави м. Сарай, давала можливість Данилу проводити досить незалежну зовнішню політику, відкрито спрямовану на те, щоб позбутися монгольського панування. При вивченні даного питання, студентам необхідно з'ясувати методи та наслідки боротьби Данила з монголо-татарами за незалежність українських земель.

Боротьбу з монголо-татарами продовжували його нащадки. Останніми представниками династії Романовичів були сини Юрія Андрій та Лев, які проводили відносно монголо-татар незалежну,

навіть ворожу політику. Тому є підстави вважати, що саме в цій боротьбі вони і загинули (1323 р.)

Знать обох князівств обрала на князювання польського кузена Романовичів - Болеслава Мазовецького. Змінивши ім'я на Юрій та прийнявши православ'я, новий правитель продовжив політику своїх попередників, що призвела до сутичок з боярами, які його й отруїли (1340р.). Смерть Юрія-Болеслава стала переломним моментом в історії ГВК і відкрила шлях до прямих втручань у справи князівства з боку сусідніх держав.

Номінально галицько-волинським князем вважався син Литовського князя Гедиміна Любарт. Але Любарт став князем лише на Волині, а в Галичині правив голова боярського уряду перемишльський воєвода Дмитро Дедько.

2. У розповіді про перехід українських земель до складу Великого князівства Литовського необхідно підкреслити, що бажаючи розширити кордони своєї держави за рахунок південно-західних територій, литовці почали війну проти монголо-татар. Просування литовського війська русичі сприймали як визволення від немилосердної татарщини.

На відвойованих у монголо-татар українських землях литовці діяли за принципом – “ми старину не рушимо, а новини не вводимо”. Вони намагались пристосуватись до умов нового життя, місцевих порядків, звичаїв, культури, релігії. Скоро литовці почали приймати православ'я, руська мова стала державною.

Студентам також необхідно простежити, як змінився статус руських князів, адже за часів Київської Русі вони всі вважались рівними (всі вони - Рюриковичі), а київський князь був лише першим серед рівних. Тепер же руські князі та бояри були зобов'язані служити великому князеві Литви як васали, князь же повинен був боронити землю від татар.

Зазначимо, що тепер Литва перетворилася в чи не найбільшу державу в Європі, а це збентежило Польщу. Почалась війна між Литвою та Польщею за Галицько-Волинські землі, внаслідок якої Галичина відійшла до Польщі, а Волинь - до Литви. Польський король Казимир III назвав галицькі: землі “королівством Руським” (1340 р.). При розгляді даної проблеми, зверніть увагу на долю українського населення, що опинилося під владою Польщі.

3. Зовнішні обставини змусили Польщу та Литву підписати Кревську угоду (1385 р.) про приєднання Литовського князівства до Польської корони. Необхідно з'ясувати, які наслідки унія мала для населення українських земель.

Новим актом про об'єднання Литви та Польщі стало укладення Люблінської унії (1569 р.), у результаті якої в Європі з'явилася нова держава Річ Посполита. Для литовців це було скасуванням автономії, а для українців означало закінчення Литовського періоду в історії, що тривав більше 200 років. Студентам необхідно детальніше вивчити Люблінську унію, враховуючи той факт, що польська колонізація українських земель почалася з часів створення “Руського королівства”. Запроваджується новий адміністративний поділ руських князівств на сім воєводств. Польський король почав дарувати українські землі своїй шляхті, що зміцнює її політичний вплив. Після смерті останнього короля династії Ягеллонів (1572 р.), шляхта одержала право обирати собі монарха, визначаючи його права шляхом угод.

Така могутність польської шляхти приваблювала українське панство. Вони переймали польські закони, традиції, мову, католицьку віру. Український народ втрачає еліту суспільства.

Погіршення становища українського селянства, що складало майже 80% населення українських земель відбувається у результаті прийняття Литовських статутів 1529, 1566, 1588 рр., що зміцнили права шляхетства з одного боку, з іншого боку – зафіксували фактичне безправ'я селянства. Студентам необхідно детальніше проаналізувати Литовські статuti і з'ясувати, яких прав позбавлялося селянство?

У XV-XVI ст. мешканці українських міст, а це близько 15% усього населення, також сформувались в окрему спільноту - міщанство. Це були багаті патриціанські родини, ремісники, купці, дрібні торговці, духовенство, міська голота. Розбагатівши на розвитку ремесел та торгівлі, міста одержували від великих князів (королів) привілеї на самоврядування - так зване Магдебурзьке право. І хоча Магдебурзьке право передбачало рівність усіх міщан перед законом, на практиці його не було. Багаті патриціанські родини цілком панували в міському управлінні, а міські трударі були фактично позбавлені прав, оскільки не мали власності в місті, а нерідко мешкали поза його мурами.

Оскільки міські мешканці були етнічно строкатою соціальною групою, там, де посилювався вплив польських феодалів і католицької церкви, починалась національно-релігійна дискримінація українського міщанства, що породжувало його боротьбу за ліквідацію обмежень та за участь у самоуправлінні міст.

Вагомим аспектом при вивченні даної теми є вивчення проблем церковного життя, адже саме православна церква в умовах відсутності держави була для українців єдиним інститутом, щоб виявити свою культуру, етнічну єдність та самотність. Але православна церква в XVI ст. переживала не кращі часи. Правителі Литви та Польщі, плекаючи католицизм, до православ'я ставились з терпимістю, але без належної поваги. Потім вони присвоїли собі право втручатися в діла православної церкви, призначаючи її єпископів та навіть митрополита. До того ж, завоювання турками Константинополя (1453 р.) послабило інтелектуальний та організуючий вплив патріаршого престолу.

Погіршення становища православної церкви сталося після підписання Берестейської унії (1596 р.) про об'єднання православної та католицької церков і, як наслідок, – виникнення греко-католицької (уніатської) церкви. Український народ не сприйняв унію, тому польський уряд почав насаджувати уніатську віру насильницьким шляхом.

На захист православ'я виступили міщани, об'єднані в церковні братства, та православні магнати. В XVI ст. найбільш впливовим було братство при Успенському соборі у Львові. Поступово вони виникли в Галичі, Рогатині, Холмі, Луцьку, Києві та інших містах. За своєю чисельністю, братства були невеликими. Львівське братство не перевищувало 30 членів, бо саме стільки українських родин мали дозвіл проживати в місті. Братства організовували школи, друкарні, активно підтримували і боронили релігійні традиції.

Необхідно відзначити, що певну просвітницьку роботу проводили українські магнати, що залишилися на позиціях православ'я. Серед них особливе місце займав князь Костянтин Острозький, який, не шкодуючи коштів, заснував у своєму замку на Волині друкарню, якою керував першодрукар Іван Федоров. Саме тут у 1581 р. надруковано слов'янською мовою ретельно відредаговану Острозьку Біблію. А ще князь відкривав школи, заснував знамениту Острозьку академію.

Таким чином, ми простежили шлях від виникнення та до занепаду ще однієї слов'янської держави - Галицько-Волинського князівства, або королівства, як його іноді називають, а також переконались, що традиції української державності зберігалися ще майже три століття в тяжких умовах чужоземного панування.

### **Тестові завдання для перевірки знань з семінару №2**

1. Костянтин Острозький – це:
  - а) польський король, який заснував реєстрове козацтво;
  - б) український князь, який очолив православну опозицію у Речі Посполитій;
  - в) князь з Московії, який втік від Івана Грозного.
2. Перший Литовський статут був прийнятий у:
  - а) 1430 році;
  - б) 1529 році;
  - в) 1588 році.
3. Берестейська церковна унія, внаслідок якої з'явилася греко-католицька церква, була укладена у:
  - а) 1569 році;
  - б) 1588 році;
  - в) 1596 році.
4. Данило Галицький заснував нове місто Львів, яке назвав на честь свого сина, у:
  - а) 1245 році;
  - б) 1264 році;
  - в) 1256 році.
5. Гедимін - це литовський князь, який:
  - а) після Кревської унії став польським королем;
  - б) почав експансію Литви на Русь;
  - в) захопив Київ.
6. Мазовецький князь Болеслав – це:
  - а) польський воєвода, який захопив Галичину;
  - б) галицько-волинський князь, який прийняв православ'я та ім'я Юрій II;
  - в) польський політичний діяч, активний прибічник Кревської унії.
7. Коронація Данила Галицького відбулася у:
  - а) 1238 році;
  - б) 1245 році;

в) 1253 році.

8. Політичні наслідки Берестейської унії призвели до:

а) остаточного об'єднання Литви та Польщі в єдину державу;

б) початку державного об'єднання Литви та Польщі;

в) виникнення уніатської церкви, замість об'єднання православ'я та католицизму.

9. Данило Галицький відвоював Галич у:

а) 1221 році;

б) 1238 році;

в) 1240 році.

10. Першою з українських територій першою Польщею була захоплена:

а) Волинь;

б) Галичина;

в) Поділля.

### **СЕМІНАР № 3. УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ ХУН СТ.**

#### **ПЛАН**

1. Причини, завдання, рушійні сили хронологічні межі, періодизація Української національної революції.

2. Розгортання національно-визвольної війни. Підписання українсько-московського договору 1654 р.

3. Організація Української козацької держави та боротьба за її збереження.

#### **ТЕМИ РЕФЕРАТІВ**

1. Антифеодальна боротьба в роки Визвольної війни в Україні 1648-1654рр.

2. Політичний устрій та соціально-економічний стан козацької держави XVII ст.

3. Українсько-московський договір 1654р. (Березневі статті).

4. Політичний портрет Б. Хмельницького.

#### **ЛІТЕРАТУРА**

1. Король В.Ю. Історія України : навч. посіб. / В.Ю.Король. – К. : Академія, 2008. – С. 105-118.

2. Литвин В.М. Історія України : підручник / В.М. Литвин. – К. : Наукова думка, 2010. – С. 160-184.
3. Мирончук В.Д., Ігошкін Г.С. Історія України : навч. посіб. / В.Д. Мирончук, Г.С.Ігошкін. – К. : МАУП, 2001. – С. 72-84.
4. Смолій В. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.) / В. Смолій, В. Степанков - К. : Києво-Могилянська академія, 2009. – С. 61-170.
5. Чухліб Т. Козаки і монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648-1721 рр. / Т. Чухліб. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2009. – С. 53-83. // Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1214079/>

1. Починаючи вивчення теми, врахуємо, що XVII ст. у вітчизняній історії позначено невпинною, всенаростаючою боротьбою козацьких і селянських мас, населення міст України за національне і соціальне визволення. У цьому контексті головною подією стала Українська національна революція під проводом Б.Хмельницького.

Всебічний розгляд першого питання вимагає з'ясування причин, характеру, рушійних сил національної революції. Чому цей соціальний вибух стався саме в Україні? Які обставини стали причиною цього, до яких наслідків привели? Важливість поставлених питань дає підстави для уважного ознайомлення з політичними та соціально-економічними умовами, в яких жили українці тих часів. Розгляд їх допоможе зрозуміти, чому і як Велике повстання переросло в Національну революцію українського народу, що відкрила початок нового періоду української історії.

Підкреслимо, що боротьба носила національно-визвольний, релігійний та соціальний характер. Її головні завдання полягали у тому, щоб добитися створення незалежної соборної держави, ліквідувати існуючу феодально-кріпосницьку модель соціально-економічних відносин та утвердити нову, в основі якої б лежала дрібна власність фермерського типу.

Наголосимо й на тому, що українська революція охопила майже всі верстви суспільства. Головною і вирішальною силою було козацтво. Запорозькі козаки злились з селянами в єдину армію, стали її політичним і військовим проводом, найкраще озброєною і організованою силою.

В історичній науці залишаються відкритими питання типології, хронологічних меж та періодизації боротьби, що розпочалася в 1648 р. Студентам бажано було б розглянути існуючі погляди науковців на події середини XVII ст. для формування власної думки стосовно даного історичного періоду.

2. Безпосереднім приводом до повстання стала особиста кривда, завдана Б.Хмельницькому дрібним польським шляхтичем Д. Чаплинським, який зруйнував та пограбував родинний хутір Б. Хмельницького Суботів. Після безрезультатного звертання Б. Хмельницького до польського суду й, навіть, до самого короля, він тікає на Січ, де у січні 1648 р. був обраний гетьманом Війська Запорозького. Ці події фактично стали початком національно-визвольної війни.

Важливо наголосити, що кампанія 1648р. завершилася переможно, що пояснюється двома вдалим організаційними кроками: залученням на свій бік реєстрового козацтва і укладенням союзу з кримськими татарами.

Особливу увагу студентам необхідно звернути на основні битви у період визвольної війни: під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями, Берестечком тощо, а також з'ясувати їх наслідки. Хоч визвольна війна і привела до багатьох позитивних змін, та не розв'язаними лишилось багато гострих проблем. Не можна оминати питання, пов'язане із знеціненням життям тисяч непомітних людей – не героїв, а жертв війни.

Не менш важливим аспектом при вивченні даної проблеми є з'ясування та порівняння умов тимчасових договорів, підписаних під час визвольної війни, зокрема: Зборівського та Білоцерківського.

У ході війни, хоч і була ліквідована існуюча модель соціально-економічних відносин, але здолати польську агресію остаточно не вдалося. Війна продовжувалась. У пошуках союзників у боротьбі з Польщею гетьман і його оточення вирішили звернутися за допомогою до московського царя. Чому зроблено такий вибір? Які причини призвели до нього, і чи не було інших варіантів?

Підкреслимо, що підписання договору з Москвою мало вирішальне значення у подальшій долі українського народу і його держави. З'ясуйте сутність підписаної угоди. У чому, на Вашу думку, полягає неоднозначність договору? Поясніть, з яких причин серед

істориків ще й досі не вщухають дискусії щодо визначення історико-юридичної суті українсько-московського договору?

Важливо звернути увагу і на те, що московські правителі не щиро ставились до України. Бажано обґрунтувати цю думку, з'ясувати, чому цар намагався встановити свою владу над нею? Чому він таємно від українців вів переговори з Польщею про поділ України? Відповіді на ці питання допоможуть глибше зрозуміти подальші кроки Б.Хмельницького.

3. При вивченні третього питання, студентам необхідно зосередити увагу на двох проблемах: ліквідації польсько-шляхетського режиму та утворенні нової української держави. При цьому необхідно врахувати, що шляхетське панування на українських землях було надзвичайно жорстоким. Тому існуючий режим був ненависним серед українців. Що ж стосується Польщі, то її знесилила багаторічна боротьба з козацькими повстаннями та зовнішніми ворогами. Це й надихало українців на безкомпромісну війну аж до ліквідації режиму.

Все це сприяло виникненню політичних передумов, які дозволили створити нову демократичну українську державу, з усіма притаманними для неї ознаками: власний територіальний поділ, органи публічної влади, створення фінансової та податкової систем, національна армія. За основу територіального поділу було взято полково-сотенний устрій. Система органів управління була побудована за принципом моделі управління Запорозької Січі і складалась з трьох рівнів: генеральний, полковий та сотенний. Головою держави був гетьман, який очолював уряд и державну адміністрацію, а також був головнокомандуючим. Ядро національної армії склали реестрове та запорозьке козацтво.

Вивчаючи характер, особливості держави, її здобутки та прорахунки, зазначимо, що під козацькою владою Україна в короткий строк піднеслась з занепаду. Народ жив вільно і сам собою правив під охороною козацького війська. Важливим питанням є й те, яким чином у суспільстві, позбавленому впевненості в собі, відчуття самотності, Б. Хмельницький відродив почуття гордості, бажання боротися за свої інтереси, творити нове життя.

Необхідно також зауважити, що Українська держава доби Хмельниччини сформувалася на двох принципових засадах, що вступали між собою в протиріччя – демократії та авторитаризму. У

чому можна простежити демократичні та авторитарні риси новоутвореної держави?

Завершальним етапом вивчення зазначеної теми повинен стати вихід на усвідомлення найголовнішого підсумку визвольних змагань українського народу, а саме: у середині ХУІІ ст. була створена нова Українська козацька держава.

### **Тестові завдання для перевірки знань з семінару №3**

1. Битва під Жовтими Водами відбулася у:
  - а) вересні 1648 року;
  - б) травні 1648 року;
  - в) серпні 1649 року.
2. Реєстрове козацтво – це:
  - а) військо на державному утриманні;
  - б) інша назва народного ополчення;
  - в) козацько-татарські загони для збирання ясиру.
3. Зборівський мир був підписаний у:
  - а) вересні 1648 року;
  - б) серпні 1649 року;
  - в) січні 1654 року.
4. Березневі статті – це:
  - а) козацькі статті з вимогами до польського уряду від березня 1649 року;
  - б) україно-московський договір від березня 1654 року;
  - в) інша назва московсько-польських домовленостей від березня 1656 року.
5. Битва під Корсунем відбулася у:
  - а) травні 1648 року;
  - б) вересні 1648 року;
  - в) серпні 1649 року.
6. Яку державну функцію виконували полковники під час визвольної війни:
  - а) поєднували військову, адміністративну та судову владу;
  - б) виконували поліцейські функції;
  - в) займалися збором податків.
7. Одиниці адміністративного поділу в Україні під час Визвольної війни називалися:
  - а) повіти та губернії;
  - б) сотні та полки;

в) округи та воєводства.

8. Яка битва була програна козаками тому, що кримський хан, після суперечки з Богданом Хмельницьким, вивіз гетьмана з поля битви, залишивши військо без керівника?

а) під Пилявцями;

б) під Жовтими Водами;

в) під Берестечком.

9. Рада часів Богдана Хмельницького – це:

а) головний орган січового народоправства;

б) орган державної влади при гетьмані;

в) зібрання козацьких полковників для вирішення військових питань.

10. Яка спільна риса між українцями та московітами підштовхнуло Богдана Хмельницького на союз з Москвою?

а) спільних рис не було – тільки політичний прагматизм – надія на військову допомогу;

б) релігійна єдність - православ'я;

в) історична пам'ять про Київську Русь.

## **СЕМІНАР №4. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ АВСТРИЙСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЙ**

### **ПЛАН**

1. Правовий статус та політико-адміністративний устрій українських земель у другій половині XVII ст. - на початку XIX ст.
2. Антифеодальна боротьба українців на Правобережжі та західноукраїнських землях у другій половині ХУІІ-ХУІІІ ст.
- 3 .Національно-політична та соціальна активність українців у першій половині XIX ст.

### **ТЕМИ РЕФЕРАТИВ**

1. С. Палій, О. Довбуш, І. Гонта, М. Залізник - портрети ватажків українського національно-визвольного та антифеодального руху: спільне та особливе.
2. Масонський рух в Україні.
3. Українське питання в програмних документах декабристського руху.
4. Політичні погляди Т.Шевченка і М.Костомарова: порівняльна характеристика.

### **ЛІТЕРАТУРА**

1. Білоцерківський В.Я. Історія Україн : навчальний посібник / В.Я. Білоцерківський. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – С. 207-280 // Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-book-76.html>
2. Дещинський Л.Є. Історія України та її державності. Курс лекцій : навч. посіб. / Л.Є. Дещинський. – Львів : Львівська політехніка, 2009. – С. 167-207. // Режим доступу: [http://istoriofil.org.ua/load/knigi\\_po\\_istorii/ukraina/istorija\\_ukrajini\\_ta\\_jiji\\_derzhavnosti\\_kurs\\_lekcij/13-1-0-5038](http://istoriofil.org.ua/load/knigi_po_istorii/ukraina/istorija_ukrajini_ta_jiji_derzhavnosti_kurs_lekcij/13-1-0-5038).
3. Лазарович М.В. Історія України : навч. посіб. / М.В. Лазарович. – К. : Знання, 2011. – С. 189-218, 232-243, 257-280.
4. Михальчук П.А. Нова Історія України. – Ч. II. / П.А. Михальчук, І.П. Куций. – Тернопіль : Астон, 2007. – С. 14-30, 51-87, 102-208, 289-313, 338-369.
5. Політична історія України : навч. посіб. / В.А. Греченко,

В.І. Танцюра, В.В. Калініченко та ін. – К. : Академвидав, 2008. – С.136-166.

1. Розглядаючи перше питання плану, студентам необхідно з'ясувати державну належність українських територій. Щодо Лівобережної України, то з другої половини XVII ст. вона входила до складу Російської держави на правах політичної автономії і через це із незначними виключеннями зберігала традиційний політично-адміністративний поділ на полки та сотні. На чолі Лівобережної України або Гетьманщини стояв гетьман, який мав функції виконавчої влади. У XVIII ст. правовий статус Гетьманщини змінюється шляхом зменшення ознак автономії. Студентам необхідно визначити основні етапи цього процесу.

Найгірша політико-правова ситуація склалася на Правобережжі, яке з останньої чверті XVII ст. стало предметом боротьби між Річчю Посполитою, Московською державою, Османською імперією та Кримським ханством. Розглядаючи дану проблему, слід визначити, які регіони входили до складу Правобережжя, як ідеологічно обґрунтовували іноземні держави своє право на володіння українськими землями. Військові дії і часта зміна влади призводили до змінювання правового статусу і політично-адміністративного устрою. Необхідно вказати, як саме було оформлено процес завоювання на міжнародному рівні і назвати основні адміністративно-територіальні одиниці, на які поділялися землі українського Правобережжя.

Дещо відособлено від основних українських територій залишилися західноукраїнські землі. Ситуація пояснюється тим, що в даному регіоні наслідки національної революції середини XVII ст. під проводом Б. Хмельницького були найменш відчутними. Студентам необхідно проаналізувати правову належність таких українських територій як Галичина, Північна Буковина, Закарпаття та їх адміністративно-територіальний поділ.

У середині XVIII ст. політична ситуація у Східній Європі кардинально змінюється. Це пов'язано із ослабленням Речі Посполитої і намаганням сусідів загарбати її території. Політична криза Речі Посполитої прямо торкалася і українських земель. У результаті трьох поділів Речі Посполитої (охарактеризувати кожен з них) ця держава припиняє своє існування, а українські землі були

поділені між двома імперіями: Російською та Австрійською. Необхідно з'ясувати, як у зв'язку з цим змінилося становище українських земель на початку XIX ст. Зважте на те, що практично в незмінному вигляді такий правовий статус українських земель проіснував до 1917 року.

2. Складні політичні події щодо належності українських земель тій чи іншій державі мало що змінювали у відносинах між заможними та бідними. Політичні негаразди і військові дії тільки погіршували і без того складне становище селянства. Особливо незадоволеними у зв'язку з цим і політично активними виявилися селяни Правобережжя, що перебували під впливом наслідків національної революції, яка зробила їх на деякий час вільними. Реставрація польсько-шляхетських порядків призвела до антифеодальних виступів селянства, яке не бажало миритися із своїм залежним становищем. Одним з яскравих прикладів національно-визвольної та антифеодальної боротьби стала діяльність полковника Фастівського полку Семена Палія. Під його керівництвом значна частина Правобережжя у 90 р. XVII ст. фактично звільнилася від польської влади. Охарактеризуйте ці події більш докладно. Поясніть, чому сучасники назвали повстання 1702-1704р. під проводом С. Палія “ною Хмельниччиною”.

Своєрідною формою національно-визвольної боротьби був гайдамацький рух, що став масовим на українському Правобережжі в 20-ті рр. XVII ст. Дайте характеристику цьому руху, спробуйте згадати назви подібних національно-визвольних та антифеодальних рухів в інших країнах тогочасної Європи.

Найбільшого піднесення гайдамацький рух досяг 1768р. під назвою Коліївщина. Визначте причини повстання, основні події, охарактеризуйте його керівників і соціальний склад учасників повстання.

Населення західноукраїнських територій постійно зазнавало не тільки соціального, а національного гноблення, що привело до вироблення ним власних форм соціальної та національної боротьби. З др. пол. XVII - XVIII ст. тут поширився рух опришків. Поясніть значення слова “опришок”, охарактеризуйте учасників цього руху.

Найбільшої гостроти опришківський рух досяг у 30-40-ті рр. XVIII ст., коли його очолив Олекса Довбуш. Поясніть, у чому полягала діяльність опришків.

Підводячи підсумок відповіді, перерахуйте основні види національно-визвольної та антифеодальної боротьби на Правобережжі та західноукраїнських землях у I половині XVII - XVIII ст.

3. Починаючи розгляд третього питання плану, необхідно вказати, що рушійною силою процесу національного відродження в Україні виступала шляхетсько-дворянська верства. Залишаючись вірними підлеглими тієї чи іншої імперії, приймаючи державно-політичну ідеологію, представники цієї верстви мали в собі риси “територіального патріотизму”. Далі необхідно зробити аналіз політичної ситуації, яка склалася в обох імперіях на поч. XIX ст. В Російській імперії ліберальне правління Олександра I призвело до поширення вільнодумства, особливо після російсько-французької війни 1812р. По всій імперії, і зокрема в Україні, були створені масонські таємні ложі. Охарактеризуйте соціальний склад учасників, форми діяльності та наміри цих угруповань.

Другим етапом політичної боротьби можна вважати рух декабристів. Завдання студентів відстежити основні періоди цього руху, охарактеризувати його ідеологію та найактивніших учасників. Доцільно було б порівняти дві частини руху: Північне та Південне Товариства, особливо звертаючи увагу на їх програму у вирішенні українського питання.

В Австрійській імперії під впливом інших поневолених народів західноукраїнська інтелігенція, що походила переважно з греко-католицького духовенства, теж цікавилася різними аспектами у вирішенні національної проблеми. Назвіть представників першої хвилі національного відродження в Галичині, розкажіть, у чому полягала їх діяльність.

У 30-ті рр. у Львові діє об'єднання романтиків “Руська трійця”. Студентам необхідно визначити соціальний склад учасників, програмні засади й охарактеризувати їх діяльність.

У 40-х рр. XIX ст. закінчується монополія шляхетсько-дворянських представників у політичному русі, в якому з'являються й інші соціальні групи. На Лівобережній Україні це призводить до заснування першої політичної організації українців Кирило-Мефодіївського Братства. Студентам необхідно визначити соціальний склад учасників, охарактеризувати лідерів. Проаналізувавши програмні документи організації, слід з'ясувати основні ідеологічні погляди членів товариства.

“Весна народів” 1848р. почасти торкнулася і українських земель, зокрема тих, що перебували у складі Австрійської імперії. Віддаленість від столиці, провінційний менталітет, політична незрілість не дали можливості українцям скористатися сприятливими умовами для національного самовизначення. Проаналізуйте політичні акції, організовані українцями під час революції.

Не треба забувати про антифеодальну боротьбу селянства у даний період. Перерахуйте основні форми цієї боротьби.

Для кращого усвідомлення даного питання складіть і заповніть синхроністичну таблицю:

Політична та соціальність активність українців у I половині XIX ст.

| Роки | Українські землі у складі Російської імперії | Українські землі у складі Австрійської імперії |
|------|----------------------------------------------|------------------------------------------------|
|      |                                              |                                                |

На основі цієї таблиці зробіть висновок, в якому порівняйте ситуацію у двох імперіях. . Дайте аргументовану відповідь на питання, у чому, на ваш погляд, проявилася політична незрілість українців.

#### **Тестові завдання для перевірки знань з семінару №4**

1. Коліївщиною називають:

а) найбільше піднесення гайдамацького руху на Правобережній Україні;

б) найбільше піднесення опришківського руху в Західній Україні;

в) масову втечу кріпаків від польських панів на Запорозжжя.

2. Карловицький конгрес, який розподілив українські території, відбувся у:

а) 1686 році;

б) 1699 році;

в) 1725 році.

3. Йосиф II скасував особисту залежність селян від панів і надав їм елементарні громадянські права: одружуватися без згоди пана, переселятися, обирати професію, передавати своє майно у спадок у:

а) 1782 році;

б) 1806 році;

в) 1848 році.

4. Українські землі Східної Галичини в результаті поділів Речі Посполитої потрапили до складу Австрійської імперії, де були штучно об'єднані в окремий коронний край під назвою:

а) Царство Польське;

б) Королівство Галиції та Лодомерії;

в) Варшавське князівство.

5. Альманах „Русалка Дністрова” – перша народна книга, написана розмовною мовою, в якій возвеличувалися герої національно-визвольної боротьби, був підготовлений і зі значними труднощами виданий у Будапешті членами об'єднання романтиків „Руська трійця” у:

а) 1812 році;

б) 1837 році;

в) 1848 році.

6. „Статут” і „Книга буття українського народу (Закон Божий)” – це програмні документи таємної організації:

а) Північне товариство;

б) „Руська трійця”;

в) Кирило-Мефодіївське товариство.

7. „Трактат про вічний мир” між Росією та Річчю Посполитою щодо розподілу українських земель за течією Дніпра був укладений у:

а) 1676 році;

б) 1686 році;

в) 1699 році.

8. У 1846-1848 роках у Києві студенти та молоді викладачі створили нелегальну політичну організацію, яка ставила за мету утвердження національно-державної незалежності України у конфедеративній спілці незалежних слов'янських держав і називалася:

а) „Залізні персні”;

б) Кирило-Мефодіївське товариство;

в) „Союз порятунку”.

9. Приєднання Київщини, Східної Волині, Поділля, Брацлавщини до Лівобережної України у складі Російської імперії відбулося у результаті:

а) першого розподілу Речі Посполитої у 1772 році;

б) другого розподілу Речі Посполитої у 1793 році;

в) третього розподілу Речі Посполитої у 1795 році.

10. Яка українська територія наприкінці XVII ст. була поділена в адміністративному відношенні на три цунати, що підпорядковувалися молдавському дивану в Яссах, та Хотинську мілітаризовану райю, що знаходилася під контролем стамбульського дивану?

- а) Закарпатська Україна;
- б) Східна Галичина;
- в) Північна Буковина.

## **СЕМІНАР № 5. УКРАЇНЬСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА: ШЛЯХ ВІД ІДЕЇ АВТОНОМНОСТІ УКРАЇНИ ДО ПРОГОЛОШЕННЯ САМОСТІЙНОСТІ**

### **ПЛАН**

1. Початок української революції. Утворення Центральної Ради.
2. Боротьба Центральної Ради за автономію України. I, II, III Універсали.
3. IV Універсал: проголошення незалежності Української Народної Республіки.
4. Історичні досягнення та помилки Центральної Ради.

### **ТЕМИ РЕФЕРАТІВ**

1. М. Грушевський - голова УЦР.
2. В. Винниченко - перший голова українського уряду.
3. Центральна Рада та питання створення українського війська.
4. Брест-Литовський договір та його наслідки для України.
5. Центральна Рада: погляд із сьогодення.

### **ЛІТЕРАТУРА**

1. Верстюк В.Ф. Українська Центральна Рада: період становлення / В.Ф. Верстюк // Український історичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 23-46.
2. Кульчицький С. Анатомія революції: міфи і дійсність. 1917 рік у нашій історії / С. Кульчицький // День. – 2012. – № 38-39.

3. Нариси історії української революції 1917–1921 років / ред. кол.: В.А. Смолій (голова). – К. : Наукова думка, 2011. – Кн. 1. – С. 89-250 // Режим доступу: <http://histans.com/LiberUA/978-966-00-1145-8/978-966-00-1145-8.pdf>

4. Політична історія України : навч. посіб. / В.А. Греченко, В.І. Танцюра, В.В. Калініченко. – К. : Академвидав, 2008. – С. 216-231.

5. Солдатенко В.Ф. Революційна доба в Україні (1917-1920 роки): Логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди / В.Ф. Солдатенко. – К. : Парламентське вид-во, 2011. – С.24-171 // Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/809296/>

1. Лютнева буржуазно-демократична революція 1917 р. в Росії привела до швидкого падіння царської монархії. Створений Тимчасовий уряд оголосив Росію республікою і декларував демократичні свободи. Оскільки більша частина українських земель входила до складу Російської імперії, революційні події в Росії не могли не вплинути на розстановку політичних сил в Україні.

З перших днів Лютневої революції в Україні розпочався бурхливий процес ліквідації старої влади. Робітники та солдати роззброювали поліцію та жандармерію, заарештовували представників царської влади. Були створені органи, які оголосили про підтримку Тимчасового уряду Росії, представником якого в Україні став Виконавчий комітет.

Для організації політичного життя в Україні необхідно було створити політичний центр, який міг керувати подальшим розвитком подій. Ініціативу у створенні такого центру взяли на себе дві національні українські сили: українські націоналісти - самостійники, політичним лідером яких був М. Міхновський, та Товариство Українських поступовців (ТУП). 4 березня (за новим стилем 17 березня) 1917 р. самостійники і поступовці дійшли згоди про створення Центральної Ради (ЦР) як громадсько-політичного об'єднання. Самостійники бачили в Центральній Раді орган державного управління майбутньої незалежної соборної України. Політичним ідеалом поступовців була автономна соціалістична Україна у складі федеративної демократичної Росії. Головою Центральної Ради було обрано М. Грушевського. Оскільки більшість у Центральній Раді мали автономісти, на першому етапі революції

(березень — квітень 1917 р.) основним гаслом політичної діяльності Ради була боротьба за національно-територіальну автономію України. Студентам доцільно було б з'ясувати соціальну базу Центральної Ради та причини швидкого перетворення ЦР на впливовий представницький орган народної влади.

2. Відчувши широку підтримку громадськості, зокрема й з боку військових, Центральна Рада розпочала упорядкування відносин з Тимчасовим урядом, які ставали все більше гострішими.

Протягом травня - червня 1917 року у Петрограді проходили переговори між делегацією Центральної Ради на чолі з В. Винниченком, Тимчасовим урядом і Петроградською радою робітників і солдатів. Українська делегація подала “Декларацію Української Центральної Ради” з домаганням автономії України. На початку червня 1917 р. Тимчасовий уряд відхилив вимоги ЦР і не визнав Центральну Раду як виразника волі українського народу. Студенти повинні з'ясувати, з яких економічних та політичних причин Тимчасовий уряд відхилив питання про надання автономії Україні.

У цій ситуації Центральна Рада вирішила звернутись безпосередньо до народу. 10 червня 1917 р. (23 червня за н.ст.) на II Українському військовому з'їзді було прийнято I Універсал Центральної Ради. Цим документом проголошувалися: національно - територіальна автономія України; Центральна Рада - найвищим державним органом в Україні; необхідність скликання Українських Установчих зборів - законодавчого органу України; висловлювалася надія, що у самостійній побудові нового життя візьмуть участь і неукраїнські народи, що проживають в Україні.

15 (28) червня 1917р. було створено перший український уряд - Генеральний секретаріат на чолі з В. Винниченком.

Слід підкреслити, що Тимчасовий уряд відмовився визнати I Універсал, вважаючи його “Проявом українського сепаратизму”, однак через внутрішню економічну і політичну кризи, провал наступу на фронті був змушений наприкінці червня 1917 р. направити до Києва офіційну делегацію для переговорів у складі О. Керенського, І. Церетелі, М. Терещенка. Після дводенних переговорів було вироблено компромісну угоду, що була оформлена як “Заява Петроградського правління” та II Універсал Центральної Ради. 3 16) липня 1917р. II Універсал було опубліковано. Студентам необхідно

проаналізувати зміст документу і зрозуміти, у чому полягав компроміс угоди, а також наслідки підписання II Універсалу (повстання полку ім. П.Полуботка у Києві).

Липневі події 1917р. в Росії докорінно змінили політичну ситуацію: мирний період революції закінчився, реакція перейшла в наступ. 17 серпня 1917 р. в Україну надійшла “Тимчасова інструкція для Генерального секретаріату Тимчасового уряду в Україні”, в якій, нехтуючи досягнутими домовленостями, значно обмежувались права України. Як саме були обмежені права України ? Як прореагувала Центральна Рада на цей документ ?

На подальший хід подій в Україні радикально вплинула ситуація, яка склалась в Росії після 25 жовтня (7 листопада) 1917 р. Наприкінці жовтня 1917 р. більшовики спробували захопити владу в Україні. Розуміючи небезпеку, яка нависла над незалежністю України, і скориставшись усуненням з політичної арени Тимчасового уряду, М. Грушевський заявив про необхідність проголошення Української держави. 7 (20) листопада 1917 р. Мала Рада ухвалила текст III Універсалу. Яка програма діяльності Центральної Ради була в ньому проголошена? В чому історичне значення цього документу?

3. У Центральній Раді переважала автономно - федералістська течія. Це засвідчили три перших Універсали. Однак, подальший перебіг подій - захоплення більшовиками влади, їх ультиматум (4 грудня 1917 р.), стрімкий наступ більшовиків на Україну, довели безглуздість сподівань на мирне співіснування з новим урядом Росії. Спонукала УНР до розриву з Росією і необхідність негайного укладення мирного договору з Четверним союзом, для чого необхідно було направити окрему делегацію до Брест-Литовського на переговори. 9 (22) січня 1918 р. Центральна Рада прийняла IV Універсал, що проголошував незалежність України. Студентам необхідно звернути увагу на обставини, в яких відбувалися переговори у Брест-Литовському, позицію ЦР, а також причини й зміст IV Універсалу.

У зв'язку з активним наступом більшовицьких військ та евакуацією ЦР до Житомира, 27 січня 1918 р. (9 лютого) українська делегація підписала Брестський договір із державами німецько-австрійського блоку. За його умовами УНР виходила з Першої світової війни, визнавалася незалежною рівноправною державою і зобов'язувалась протягом першої половини 1918 року поставити

Німеччині та Австро-Угорщині продовольчі товари. Країни Четверного союзу взяли на себе зобов'язання допомогти ЦР звільнити територію України від більшовиків.

Після вступу 450-тис. айстро-німецької армії, на території України було фактично встановлено окупаційний режим. Влада Центральної Ради була суто формальною. Студентам необхідно з'ясувати, чому перебування австро-німецьких військ на території України вважається окупаційним режимом? Чому ЦР не змогла зарадити такому становищу?

29 квітня 1918 р. відбулося останнє засідання Центральної Ради. Німці та австрійці підтримали державний переворот в Україні.

4. Отже, Центральна Рада проіснувала 14 місяців - з 4 березня 1917 р. до 29 квітня 1918 р. Це був час двох революцій - Лютневої і Жовтневої, які підірвали основи старого життя. Чотири Універсали Ради знаменували собою етапи складного і суперечливого шляху України до державної незалежності: від ідеї автономності України до проголошення самостійності. До здобутків Центральної Ради можна віднести: створення української державності – УНР; міжнародне визнання УНР; створення перших юридичних актів (Універсали, Конституція УНР, закони про громадянство УНР, про новий адміністративно - територіальний поділ та інші); розробка національної державної символіки; відродження української художньої культури, освіти, науки; вирішення національної проблеми - надання в Україні малим етносам національно - персональної автономії.

Основними причинами поразки стали: криза соціальної політики Центральної Ради та неприйняття цієї політики поміщиками і промисловцями; втрата авторитету Центральної Ради у широких верств населення в умовах окупації; зацікавленість окупаційної адміністрації у владі, спроможній виконати зобов'язання про постачання продовольства Німеччині.

До найбільш великих прорахунків Центральної Ради необхідно віднести відсутність двох основ державності - постійної армії та адміністративного апарату. Негативну роль також відіграла відсутність у членів Ради політичного досвіду, єдності поглядів на здійснювану ними політику, непримиренна ворожнеча між різними політичними напрямками українства, відсутність єдиного могутнього національного фронту всіх українських патріотів у боротьбі за державність. До недоліків в діяльності Ради можливо також віднести її непослідовність

і нерішучість у різних сферах суспільно - політичної діяльності, постійне відставання від перебігу подій, запізнення з проведенням важливих соціально-економічних реформ, певна переоцінка національного і недооцінка соціального та класового чинників у процесі боротьби за утвердження державності, способи протиставлення їх між собою.

Варто зазначити, що поразка Центральної Ради була зовсім не випадковою. З огляду на вказані вище причини вона швидше носила закономірний характер. Лише надзвичайно сприятливий збіг багатьох внутрішніх і зовнішніх обставин міг би забезпечити тоді перемогу української державності. На жаль, цього не трапилось. І все ж поразка не заперечує історичних здобутків Центральної Ради перед українським народом.

### **Тестові завдання для перевірки знань з семінару №5**

1. Генеральний Секретаріат Центральної Ради було сформовано:
  - а) 10 червня 1917 р.;
  - б) 15 червня 1917 р.;
  - в) 3 липня 1917 р.
2. Встановлення Радянської влади в Україні було проголошено:
  - а) 7-8 квітня 1917 р.;
  - б) 25-26 жовтня 1917 р.;
  - в) 11-12 грудня 1917 р.
2. Перший універсал Центральної Ради проголосив:
  - а) питання про державний устрій не піднімалося;
  - б) незалежність України;
  - в) автономію України в складі Росії.
4. Делегація Центральної Ради у травні 1917 р. на переговорах з Тимчасовим урядом у Петрограді вимагала:
  - а) надання автономії України в складі демократичної Росії;
  - б) проголошення незалежності України;
  - в) визнання Центральної Ради краєвим органом України.
5. 25-26 жовтня 1917 р. збройне повстання під керівництвом більшовиків скинуло:
  - а) царський уряд Росії;
  - б) Тимчасовий уряд Росії;
  - в) Центральну Раду в Україні.
6. Якого пункту не було в тексті III універсалу Центральної Ради:

- а) введення 8-годинного робочого дня;
  - б) збереження права власності на землю;
  - в) заборона смертної кари.
7. 2 березня 1917 р. від царського престолу зрікся:
- а) Павло І;
  - б) Олександр II;
  - в) Микола II.
8. Перший український військовий з'їзд відбувся:
- а) 8 квітня 1917 р.;
  - б) 8 травня 1917 р.;
  - в) 10 червня 1917 р.
9. Ініціатором створення Центральної Ради стала:
- а) УСДРП;
  - б) “Українська спілка”;
  - в) ТУП.
10. Уряд Центральної Ради називався:
- а) Генеральний секретаріат;
  - б) Виконавчий комітет;
  - в) Народний секретаріат.

## **Семінар № 6. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В 20 – 30-ТІ РР. ХХ СТ.**

### **ПЛАН**

1. Причини, етапи, плани створення СРСР.
2. Політика коренізації в Україні.
3. Формування тоталітарного режиму в СРСР і Україні.

### **ТЕМИ РЕФЕРАТІВ**

1. Позиція Х.Раковського під час конституційного оформлення СРСР.
2. Ставлення тоталітарного режиму до інтелігенції.
3. Феномен “націонал-ухильництва” всередині державної партії.
4. Махновський рух на території Запорізької області.
5. Судовий політичний процес у справі “СВУ” (“Спілки Визволення України”).

## ЛІТЕРАТУРА

1. Греченко В.А. Україна у добу раннього тоталітаризму (20-ті роки ХХ ст.) / В.А. Греченко, О.Н. Ярмиш. – Харків : Вид-во НУВС, 2001 // Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/books/248/21/#chlist>
2. Єфіменко Г. Статус УСРР та її взаємовідносини з РСФРР: довгий 1920 рік. : монографія / Г. Єфіменко. – К. : Інститут історії України, 2012. – С. 251-314.
3. Історія України: Новітня доба : навч. посіб. / за ред. В.М. Литвина. – К. : Академвидав, 2012. – С. 188-230.
4. Лазарович М.В. Історія України : навч. посіб. / М.В. Лазарович. – К. : Знання, 2011. – С. 391-405.
5. «Українізація» 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки / відп. ред. В.А. Смолій. – К. : Інститут історії України, 2003 // Режим доступу: <http://histans.com/LiberUA/966-02-2897-X/966-02-2897-X.pdf>

1. На території царської Росії, після революції виникло 13 держав, 5 із них (країни Прибалтики, Польща і Фінляндія) були самостійними. В усіх інших утвердилася радянська форма державності. РКП(б) була не тільки правлячою, а й державною партією, тобто здійснювала цілковитий контроль над радами, профспілками армією та правоохоронними органами. Відсутність єдиної радянської держави вважалося явищем тимчасовим. Визначте основні чинники створення єдиної держави.

Охарактеризуйте державно-правовий статус українських земель на початку 20-х років ХХ ст. Особливу увагу зверніть на становище Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР), до складу якої входила найбільша частина українських земель. Наведіть зміст і дайте оцінку договору між УСРР і РСФРР про воєнний і господарський союз від 28 грудня 1920 р. Дайте визначення поняття “договірна федерація”.

Проаналізуйте структуру органів влади УСРР, їх компетенцію, механізм виконання управлінських функцій всередині країні та у відносинах з іншими державами. Більш детально зупиніться на міждержавних відносинах між УСРР та РСФРР, зокрема на специфіці стосунків між урядами. У зв'язку з цим зверніть увагу на різний статус наркоматів, що належали до розрядів: злитих, об'єднаних (директивних), самостійних. Окремо зупиніться на діяльності

Народного комісаріату закордонних справ, який очолював, разом із головуванням у Раднакомі УСРР, Х.Г.Раковський.

Наведіть причини, через які договірна федерація не задовольняла ні РСФРР, ні інші республіки. Від кого виходила влітку 1922р. ініціатива розглянути питання про взаємовідносини національних радянських республік із російськими органами? Як на неї відреагував ЦК РКП(б)?

Викладіть зміст сталінського плану автономізації. Як до нього поставилися керівні партійні і радянські працівники України? Яке рішення у зв'язку з проектом автономізації прийняло Політбюро ЦК КП(б)У 3 жовтня 1922р.? Як розцінив план безпосереднього входження республік у РСФРР В.Ленін? Чи мало це які-небудь наслідки?

Викладіть перебіг роботи I з'їзду рад СРСР, що відбувся 30 грудня 1922р. Які рішення і документи були на ньому прийняті?

Розкриваючи зміст процесу конституційного оформлення СРСР, слід показати як вироблявся український підхід до цих проблем. Акцентуйте увагу, зокрема, на роботі комісії Політбюро ЦК КП(б)У з виробленню Конституції СРСР у складі Х.Раковського, М.Фрунзе, В.Затонського і Е.Квірінга. Охарактеризуйте український проект Конституції СРСР, який 23 травня 1923р. в основному був схвалений на об'єднаному засіданні Президії ВУЦВК та Раднаркому України. Спробуйте оцінити його з висоти сучасного досвіду: чи міг він надійно забезпечити суверенітет національних радянських республік?

Завершуючи висвітлення першого питання, потрібно розповісти про роботу II з'їзду рад СРСР, який відкрився 26 січня 1924р. Він прийняв першу Конституцію СРСР, у змісті якої не знайшли відображення українські пропозиції щодо необхідності забезпечити господарську автономію республік, їхню рівноправність у адміністративних і культурних питаннях. Чому так сталося? Які це мало наслідки для національних радянських республік, для СРСР у цілому?

2. При розгляді другого питання необхідно, перш за все, окреслити як внутрішні, так і зовнішні причини, що обумовлювали потребу внесення змін до національно-культурної політики, яку проводила правляча комуністична партія. Охарактеризуйте також

цілі, яких прагнула досягти РКП (б), запроваджуючи курс на коренізацію.

Далі доречно викласти зміст концепції коренізації. Потрібно також акцентувати на тому, що проведення політики коренізації в Україні характеризувалося наявністю двох аспектів: 1) українізація - процес відродження української мови, розширення сфер її уживання шляхом запровадження в школі, пресі й інших ділянках культурного життя, а також в адміністративному апараті - як державної мови республіки; 2) створення необхідних політичних та економічних умов для всебічного культурного й духовного розвитку національних меншин.

Слід показати, що при здійсненні політики коренізації довелося відшукувати шляхи подолання низки труднощів. Підкресліть, що однією з найбільших перешкод був опір у самій КП(б)У, яка у 1922р. нараховувала лише 23,3% українців, переважаючи ж більшість її складу була байдужою, а то й ворожою українській культурі. Зверніть увагу на те, що яскравим проявом цього стала “теорія боротьби двох культур”, яку обстоював секретар ЦК КП(б)У росіянин Д.Лебедь.

Торкаючись питання про перебіг проведення в Україні політики коренізації, зверніть увагу на тому, що як низка практичних заходів, запроваджуваних послідовно й наполегливо, ця політика простежується з 1925р. Цьому сприяли зокрема зміни в партійному керівництві України: з постів секретарів ЦК КП(б)У були усунені Е.Квірінг і Д.Лебедь, які одверто виступали проти будь-яких поступок українській культурі.

Висвітлюючи організаційний аспект проведення політики коренізації, покажіть важливе місце, яке належало Народному комісаріату освіти, якому тоді підлягали усі ділянки культури. Зупиніться окремо на ролі таких керівників НКО, як О.Шумський, М.Скрипник.

Характеризуючи конкретні зрушення, які відбувалися в різних сферах, наведіть фактичний матеріал, у тому числі й статистичні дані, про успіхи українізації в другій половині 20-х років, зокрема про зміну мовного режиму закладів культури, освіти, у видавничій справі. Зверніть увагу також на роботу в цьому аспекті в партійних і радянських органах.

Доцільно також показати роботу, яка проводилася щодо другої складової частини коренізації — створення політичних та економічних умов для всебічного культурного й духовного розвитку національних меншин: організацію національних адміністративно-територіальних одиниць у місцях компактного проживання національних меншин, забезпечення найбільш повного представництва різних національностей в органах радянської влади; створення в органах державної влади спеціального апарату, за допомогою якого в центрі і на місцях здійснювались заходи по задоволенню запитів різних національних груп; організацію спеціальних радпартшкіл з викладанням національними мовами з метою підготовки партійних та радянських працівників з числа національних меншин ; створення шкіл з національними мовами навчання, організацію культурно-освітньої діяльності мовами національних меншин.

Завершуючи розгляд питання, підкресліть, що політика коренізації, зокрема українізація, мала добрі перспективи, оскільки в зв'язку з розгортанням індустріалізації та колективізації відбувалася масова міграція з сіл у міста, яка руйнувала відмінності в національному плані між зрусифікованим містом і українським за духом селом, інтегрувала і консолідувала окремі райони, що складали УСРР.

Таким чином, середина і друга половина 20-х років стали періодом значних зрушень у подоланні наслідків багатовікової русифікаційної політики. Відбувався процес розширення сфери вживання української мови, нового осмислення традицій, національних цінностей. Політика живила “зміновіхівські” настрої, сприяла поверненню в Україну значної кількості діячів культури. Все це привело до зростання впливу національної ідеї, що лякало центр. Тому першим об'єктом політичного терору стали представники української національної інтелігенції, провідники політики українізації, що були звинувачені у буржуазному націонал-ухильництві.

3. При розгляді третього питання дайте визначення поняття “тоталітаризм”, охарактеризуйте витоки цього явища у сферах соціально-економічного, суспільно-політичного і культурного життя СРСР.

Також необхідно підкреслити, що утвердженню сталінського тоталітарного режиму сприяли: ліквідація елементів ринкової

економіки і перехід до форсованого розвитку промисловості, насильницької суцільної колективізації села. Охарактеризуйте основні ознаки тоталітарного режиму, що був встановлений в СРСР. Відзначте, що однією з найсуттєвіших був масовий терор.

Розкриваючи питання, потрібно висвітлити сталінські політичні репресії в Україні, які поділяються на три періоди: 1)1928-1931рр.; 2)1932-1936рр.;3)1937-1938рр.

Зверніть увагу на те, що метою політичних репресій під час першого періоду було відволікти увагу від некомпетентного втручання партійно-господарських органів в економіку за умов спроб прискорити індустріалізацію. Крім того, починається процес фізичного винищення української наукової і творчої інтелігенції, учасників Української революції. Зупиніться більш детально на процесі над “Спілкою Визволення України” (СВУ).

Характеризуючи другий період масових репресій, підкресліть, що тотальному знищенню було піддане українське селянство, яке понесло багатомільйонні втрати під час голодомору 1932-1933р. Одночасно широкомасштабні акції були проведені проти партійно-господарських кадрів УСРР, звинувачених в “націонал-ухильництві”.

Завершуючи розгляд сюжету про масові репресії, слід показати, що їх третій період, “великий терор” 1937-1938 рр., характеризувався спрямованістю проти усіх соціальних верств населення СРСР, зокрема проти партійних, радянських, господарських керівників, військових командирів. Наведіть дані про втрати України в цей час. Покажіть наслідки тотального терору.

Висвітлюючи третє питання, слід показати, що формування тоталітарного режиму супроводжувалося згортанням і ліквідацією політики коренізації. Зокрема, українізація була оголошена поступкою “націоналістичній контрреволюції”, відбувалося повернення до русифікаторської політики, національна творча інтелігенція була піддана нищівному і кривавому погрому.

Перетворення, які відбулися протягом 20-30-х рр. XX ст. в СРСР і УСРР у різних сферах життя суспільства і характеризували встановлення сталінського тоталітарного режиму, були оцінені комуністичною партією як побудова в СРСР основ соціалізму. Дайте характеристику прийнятим у зв’язку з цим Конституції СРСР 1936 р.,

і Конституції УРСР 1937 р., відповідності їх змісту практиці терору у тоталітарній державі.

### **Тестові завдання для перевірки знань з семінару №6**

1. Як позначилося на шкільній освіті припинення українізації:

а) розширилася мережа українських шкіл, в яких заборонялося викладання російської мови;

б) ліквідувалися навчальні заклади, в яких навчання проводилося мовами національних меншостей, вводилося обов'язкове вивчення російської мови;

в) відкривалися навчальні заклади для національних меншостей і вводилося обов'язкове вивчення російської мови.

2. Хто запропонував план "автономізації" для врегулювання відносин між радянськими республіками

а) В.І.Ленін;

б) Й.В.Сталін;

в) Х.Чаковський.

3. Хто з цих діячів української культури не відноситься до "розстріляного відродження"?

а) В.Стус;

б) Л.Курбас;

в) М.Куліш.

4. "УВО" – це:

а) Українське військове об'єднання;

б) Українська вільна організація;

в) Українська військова організація.

5. У 20-х рр. більшовицький курс на "українізацію" отримав підтримку з боку українських комуністів – прихильників ідеї національного відродження:

а) Д.Мануїльського, Г.Гринька, О.Шумського, Д.Лебеда;

б) О.Шумського, М.Скрипника, Г.Гринька;

в) М.Скрипника, Л.Кагановича, Г.Гринька, Д.Лебеда.

6. Коли було подано на розгляд комісії підготовлений Й.В.Сталіним план автономізації:

а) серпень 1920 р.;

б) вересень 1921 р.;

в) серпень 1922 р.

7. Українізація - це:

а) це процес відродження української мови, розширення сфер її уживання шляхом запровадження в школі, пресі й інших ділянках культурного життя, а також в адміністративному апараті – як державної мови республіки;

б) це процес прилучення українців до досягнень світової культури;

в) цей процес закриття російських культурно-освітніх закладів.

8. Віце-президентом Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) був:

а) В.Вернадський;

б) С.Єфремов;

в) В.Лепський.

9. Яке місце у політичній системі радянського суспільства 30-х рр. посідала Комуністична партія:

а) це було добровільне товариство, яке поряд з профспілками, комсомолом, іншими громадськими організаціями та добровільними товариствами презентувало інтереси певної частини населення;

б) це була одна з численних партій, які вели між собою боротьбу за вплив на політичний лад, населення, громадські організації та добровільні товариства;

в) це був стрижень тогочасного політичного ладу й під усебічним контролем її органів перебували усі громадські організації та добровільні товариства.

10. План “автономізації” для врегулювання відносин між радянськими республіками передбачав:

а) входження усіх радянських республік на правах автономії до світової федерації радянських соціалістичних республік, яка незабаром мала з’явитися;

б) входження неросійських радянських республік до складу РСФРР на правах автономії;

в) входження усіх радянських республік, включаючи РСФРР, на рівних правах до нового державного об’єднання - СРСР;

## СЕМІНАР № 7 ЗАХІДНА УКРАЇНА МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ (1918-1939 РР.)

### ПЛАН

1. Політичний статус західноукраїнських земель та їх соціально-економічне становище.
2. Національний рух та політичні партії, їх програми та діяльність.
3. Церква в політичному та громадському житті Західної України.
4. Карпатоукраїнська автономія: виникнення та загибель.

### ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Ідеологія інтегрального українського націоналізму.
2. Дмитро Донцов: політичний портрет.
3. “Пацифікація” (умиротворення).
4. Андрій Шептицький: політичний портрет.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Білоцерківський В.Я. Історія України : навчальний посібник / В.Я. Білоцерківський. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – С. 396-414 // Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-book-76.html>
2. Історія України: Новітня доба : навч. посіб. / за ред. В.М. Литвина. – К. : Академвидав, 2012. – С. 231-245.
3. Лазарович М.В. Історія України: навч. посіб. / М.В. Лазарович. – К. : Знання, 2011. – С. 420-443.
4. Литвин В.М. Історія України : підручник / В.М. Литвин. – К., Наукова думка, 2010. – С. 529-547.
5. Пагіря О. Карпатська Січ: військове формування Карпатської України : науково-популярне видання / О. Пагіря. – К. : Темпора, 2010. – 152 с. // Режим доступу: [http://mirknig.com/knigi/military\\_history/1181716415-karpatska-sch-vyskove-formuvannya-karpatskoyi-ukrayini.html](http://mirknig.com/knigi/military_history/1181716415-karpatska-sch-vyskove-formuvannya-karpatskoyi-ukrayini.html)
1. Розпочинаючи розгляд першого питання семінарського заняття, студент повинен знати, що доля західноукраїнських земель буда вирішена на Паризькій мирній конференції (1919 р.). Відповідно до її рішень українські землі були розподілені між Польщею,

Румунією і Чехословаччиною. Подібна розчленованість породжувала особливості економічного, політичного та духовного життя регіону.

Необхідно зазначити, що територія Західної Волині та Східної Волині увійшла до складу Польської Республіки як результат її перемоги в збройній боротьбі над Західноукраїнською Народною Республікою в 1918 – 1919 рр. Подібний стан справ, був затверджений Радою послів Антанти в 1923 р. за умови надання українцям владної та культурно-освітньої автономії. На практиці польські обіцянки виконувалися вкрай обмежено, що викликало невдоволення місцевого населення та посилювало національно-визвольну боротьбу.

У відповідь польський уряд, зневажаючи надані міжнародному товариству обіцянки, провадив на західноукраїнських землях заходи колоніальної політики і переселення, колонізації освіти та культурно-освітнього життя, насильницького роззброєння українського села (пацифікації). Доречно б заслухати реферат про методи та наслідки цієї акції. Ставлення до західноукраїнських земель, як до колонії, особливо помічалось в економічній політиці польського уряду, аналіз якої студент повинен висвітлити в своїй доповіді. При вивченні даного питання, бажано простежити яким чином змінилася ситуація на українських землях з приходом до влади Ю. Пілсудського?

Території Буковини, Хотинський, Аккерманський та Ізмаїльській повіті Бессарабії відійшли до Румунії, політика якої більше базувалася на нехтуванні українськості не тільки набутих територій, а й місцевого автохтонного населення. Проаналізуйте заходи румунського уряду в промисловості та сільському господарстві на українських землях.

Закарпаття опинилося під владою Чехословаччини. У чому політика Чехословаччини виявилася поміркованішою і вираженішою відносно української території? Наведіть конкретні приклади.

2. Розглядаючи друге питання, студент повинен мати уявлення про різноманітність течій українського національного руху під владою трьох держав. Він був представлений кількома політичними партіями: від колабораційних до революційно-радикальних /ОУН, КПЗУ/. Розповідаючи про наявне політичне розмаїття, студент повинен розуміти, відмінності політичних програм різних партій та методів їх боротьби. Доцільно було б заслухати реферати, присвячені найбільш авторитетній західноукраїнській політичній партії - Організації Українських Націоналістів,

зупинитися на особливостях її ідеології. Студенти повинні розуміти спорідненість українського націоналізму з сучасними йому типами політичного авторитаризму та націоналізму. При відповіді на питання, студент повинен також зупинитися на діяльності Українського народно-демократичного об'єднання (УНДО), Української соціал-радикальної партії (УСРП), визначити їх програмні засади та політичні здобутки.

Важливим аспектом даного питання є з'ясування особливостей політичного руху на українських землях під владою Румунії та Чехословаччини.

3. При розгляді третього питання треба звернути увагу на той факт, що серйозну конкуренцію політичним та громадським організаціям складала греко-католицька церква, тому що у порівнянні з іншими регіонами ступінь релігійності населення був набагато вищим. Наприкінці 30-х рр. греко-католицька церква нараховувала близько 4 млн. віруючих у близько 3 тис. парафій. Вона мала мережу молодіжних організацій, жіночих товариств і, навіть, власну політичну партію – Українську католицьку національну партію (УКНП). Студент має визначити роль УГКЦ в суспільному житті України, її позицію щодо майбутнього українського народу та відмінності її від традиційної в Україні православної церкви. Бажано заслухати реферат про особистість беззаперечного релігійного лідера Західної України першої половини ХХ ст. — митрополита Андрія Шептицького, який протестував проти політики “пацифікації”, підтримав політику “нормалізації”, але водночас засуджував войовничих націоналістів та комуністів.

4. Приступаючи до висвітлення останнього питання семінарського заняття, студент має бути ознайомлений із специфікою закарпатського регіону та політики Чехословаччини на його землях. Успіхи українського руху, що йшов тут шляхом парламентської боротьби та культурницької роботи, попри всі ускладнення виявились значними.

Необхідно вказати на добровільний характер об'єднання Закарпаття з Чехословацькою республікою. Реформи, проведені її урядом, були спрямовані на поліпшення життєвого рівня українського населення. Після Мюнхенського договору (1938 р.) Закарпаття отримало статус автономної республіки – Карпатська Україна. Зокрема, було створено власні збройні сили – Карпатську Січ. Проте,

відповідно до планів нацистського німецького уряду, чисю підтримкою з усіх сил намагалась заручитися ОУН, Закарпаття мало бути приєднане до Угорщини. Провід (керівництво) ОУН пішов на це з мовчазної згоди його лідерів, які вважали втрату Карпато-України платою за їх підтримку Німеччиною. Опір Карпатської Січі був швидко зломлений.

15 березня 1939 р. було проголошено повну державну незалежність Карпато-України, очолювану президентом А. Волошиним, але в цей же день припинила своє існування у зв'язку із агресією Угорщини. Наприкінці березня 1939 р. президент республіки з більшою частиною уряду виїхали в еміграцію.

### **Тестові завдання для перевірки знань з семінару №7**

1. Паризька мирна конференція почала обговорення майбутньої долі західноукраїнських земель:

- а) наприкінці 1918р.;
- б) на початку 1919р.;
- в) у середині 20-х років.

2. Після низки міжнародних рішень Закарпаття увійшло до складу:

- а) Польщі;
- б) Румунії;
- в) Чехословаччини.

3. Власна політична партія греко-католицької церкви називалась:

- а) Українська греко-католицька партія;
- б) Українська католицька національна партія;
- в) Українська християнська партія.

4. Творцем ідеології інтегрального націоналізму був:

- а) В. Липинський;
- б) Д. Донцов;
- в) В. Винниченко.

5. “Нормалізація” - це:

а) військова операція польської армії з метою примирення та підкорення українських поселень;

б) програма польського уряду, згідно з якою допускалося викладання української мови в гімназіях припинялося переслідування православного духовенства, надавалися кредити для розвитку українським банкам та кооперативам;

в) угода між польським урядом та УНДО, згідно з якою УНДО відмовлялося від ідеї боротьби за незалежність України та закликала українців визнати пріоритетність Польської держави. Зі свого боку, польський уряд припиняв переслідування українських організацій.

6. Головою уряду Карпаторуської держави був:

- а) А. Волошин;
- б) С. Петлюра;
- в) М. Грушевський.

7. Українська військова організація (УВО) була створена:

- а) у вересні 1919р.;
- б) у серпні 1920р.;
- в) у грудні 1925р.

8. Члени ОУН у боротьбі за незалежність України надавали перевагу:

- а) мирним, парламентарним формам боротьби.;
- б) організованим у рамках закону страйкам, демонстраціям, бойкотам;
- в) терористичним актам, експропріації та саботажу.

9. Компанія польського уряду у Східній Галичині з метою “втихомирення” українського населення називалась:

- а) пацифікація;
- б) денаціоналізація;
- в) нормалізація.

10. Політичні(а) організація(я), які(а) з національно-демократичних позицій відстоювали(а) інтереси українці, що жили в Румунії, називались(ась):

- а) Українська національна партія;
- б) Організація українських націоналістів; Українська націонал-демократична організація; Українська національна партія; прокомуністична організація “Визволення”;
- в) Організація українських націоналістів; Українська націонал-демократична організація; прокомуністична організація; прокомуністична організація “Визволення”.

## **СЕМІНАР № 8. УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 80-Х РР. ХХ СТ.**

### **ПЛАН**

1. Україна в перше повоєнне десятиріччя.
2. Хрущовська “відлига” 1953-1964 рр.
3. Реакція та застій в 70-80-х рр.
4. Дисидентський рух в Україні.

### **ТЕМИ РЕФЕРАТИВ**

1. Возз'єднання всіх українських земель як фактор консолідації та розвитку української нації.
2. ОУН - УПА та її ідеологічні основи.
3. Розвиток Запорізької області у післявоєнний період.
4. Українці як нація в умовах десталінізації суспільно-політичного життя.
5. Економічні реформи в Україні 50-х років.
6. Передача Криму Україні в 1954 р. і кримська проблема сьогодні.
7. Політика русифікації в Україні та її негативні наслідки.

### **ЛІТЕРАТУРА**

1. Гісем О.В. Історія України : довідник / О.В. Гісем. – Х.: Вид-во «Ранок», 2009. – С. 385-425.
2. Даниленко В. Політичні зміни в СРСР і Україні в період хрущовської «відлиги» / В. Даниленко // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика : 36. ст. – Вип. 14. – К., Ін-т історії України, 2008 // Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/xxx/14/1.pdf>
3. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956-1987) / Б. Захаров // Харківська правозахисна група. – Харків : Фоліо, 2003. – С. 58-118 // Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/595853/>
4. Латыш Ю.В. Украина в годы послевоенного восстановления (1944-1953) / Ю.В. Латыш. – К. : Логос, 2011. // Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/628398/>
5. Литвин В.М. Історія України : підручник / В.М. Литвин. – К., Наукова думка, 2010. – С. 595-688.

1. До мирного життя український народ повернувся у надзвичайно важких умовах. Загалом промислове виробництво України

у 1945 р. становило 26% довоєнного рівня. Проводилися певні роботи з відновлення житла та об'єктів соціальної та культурно-побутової сфери.

У березні 1946 р. було затверджено п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства на 1946-1950 рр., основні завдання якого полягали у відбудові зруйнованих районів, відновленні довоєнного рівня промисловості і сільського господарства і навіть його перевищенні. Проаналізуйте результати п'ятирічки.

У складних умовах перебувало сільське господарство України. Труднощі загострились навесні 1946 р. Але планові завдання хлібозаготівель не тільки не були зменшені, а й додатково вимагалось повернення боргів колгоспами за попередні роки. Події розгортались за сценарієм трагічного 1933 р. В Україні вибухнув страшний голод. Студентам необхідно визначити причини та наслідки голоду 1946-1947 рр.

У повоєнні часи особлива увага партійного керівництва країни приділялась західним областям України. У грудні 1944 р. при РНК УРСР була утворена Рада допомоги західним областям у відбудові та відродженні. У межах діяльності Ради були асигновані значні кошти. Було прийнято програму індустріалізації регіону. Активно почали використовуватись природні ресурси краю. У західний регіон спрямовувались спеціалісти з інших республік. Почався процес колективізації, який швидко прийняв примусові форми і ускладнився збройною боротьбою з УПА. При відповіді на питання доцільно приділити увагу конкретним крокам радянського керівництва на західноукраїнських землях у кадровій сфері, релігійній та етнічній.

У повоєнний період ні на мить не послаблювався тиск державної тоталітарної машини на ідеологічну сферу суспільства. Численні “викривальні” кампанії сталінського режиму підтримували атмосферу страху та підозрілості, живили манію пошуку ворогів. Охарактеризуйте їх причини та наслідки.

2. Смерть Й.Сталіна у березні 1953р. спричинила зміни у радянському суспільстві. Цей період увійшов в історію під назвою “відлига” і пов'язується, у першу чергу, з розвінчанням культу особи Сталіна та спробами реформування в економіці.

Найважливішим кроком у цьому напрямку був виступ М.Хрущова на XX з'їзді КПРС (1956 р.) з критикою культу особи Сталіна. Але потрібно зазначити, що з одного боку, процес десталінізації відбувався повільно та непослідовно, часто переходячи у досить

обережне та помірковане русло, з іншого - розвінчання культу особи сприяло громадському пробудженню та національному відродженню в Україні.

Першою ознакою змін став принцип колективного керівництва, який був протиположним культу особи. Реформи в економіці, у першу чергу, торкнулись сільського господарства. Було підвищено заготівельні ціни на продукцію, списано заборгованість колгоспів за попередні роки. Протягом 50-х рр. відбувалось укрупнення колгоспів та були ліквідовані машинно-тракторні станції, а техніку продано колгоспам. Суб'єктивізм хрущовської епохи яскраво відбився на "кукурудзяній кампанії", в наслідок якої, не рахуючись з природно-кліматичними умовами, понад 20% усієї посівної площі в Україні посіла кукурудза. Також у цей період зменшилось поголів'я великої рогатої худоби у підсобних господарствах, зменшився продаж продукції тваринництва. При вивченні періоду правління М. Хрущова, необхідно проаналізувати реформи у промисловості та соціальній сфері.

Критика культу особи відкрила можливості лібералізації та оновлення суспільства. Однак попри усі позитивні зміни на початку 60-х рр. становище в Україні ускладнювалось. Плани розвитку сільського господарства виконувались незадовільно, відбувалось скорочення темпів розвитку промисловості. Щораз більший опір чинив бюрократичний апарат країни. За кілька років знову було створено умови для відновлення культу особи, відроджувалась практика одноособового керівництва, що було нескладно в умовах однопартійної системи. У жовтні 1964 р. відбувся переворот, внаслідок якого Хрущова було усунено від політичної влади. Зміни у керівництві обірвали смугу реформ, які хоча і були непослідовними, все ж відкрили перспективи майбутнього оновлення радянського суспільства.

3. Наступним лідером радянської держави було обрано Л.Брежнєва, посереднього політика та конформіста. Політична доктрина у роки правління Л.Брежнєва характеризувалась крайнім консерватизмом, курсом на збереження у незмінному вигляді існуючого режиму. Наступною політичною ціллю було оголошено побудову "розвиненого" соціалізму. Пізніше цьому періоду історії нашої країни було дано назву – "епоха застою". Епоха "застою", перш за все, характеризується кризовими явищами в економіці. Найуспішнішою, в економічному відношенні, була восьма п'ятирічка. Визначте здобутки восьмої п'ятирічки.

З початку 70-х рр. економічна ситуація погіршується. Поступово почали проявлятися ознаки спаду виробництва. Якість продукції була надзвичайно низькою. Проаналізуйте, у чому виявилися кризові явища в промисловості, сільському господарстві та соціальній сфері? Підсилюються негативні екологічні процеси. Які саме? У фінансовій сфері з'являються емісійні процеси, які створюють заощадження населення, не підтверджені товарною масою. Головною ознакою цього періоду стають черги та дефіцит. Гострою залишається житлова проблема.

Отже, в 70-80 роки народне господарство України вступило у смугу глибокої кризи. Але у той малий час є незаперечними здобутки української науки. Наведіть факти видатних досягнень українських вчених.

4. Після смерті Й. Сталіна і лібералізації внутрішньополітичного клімату в країні почався новий етап національно-визвольної боротьби в Україні. Цьому процесу сприяли події у країнах Східної Європи та підсилення світового антиколоніального руху.

Хрущовська відлига створила можливості руху за порятунок нації та духовності, культури та рідної мови. За хронологічними рамками цей рух дістав назву “шістдесятників”, а за рішучу відмову від пануючої ідеології – “дисидентський”.

Основними течіями опозиційного руху були:

- підпільні організації та групи, які чинили опір режиму мирними, конституційними засобами. Найвідоміша з таких груп Українська робітничо-селянська спілка (УРСС) на чолі з юристом Л.Лук'яненком (1959-1961) та Український національний фронт (УНФ), очолюваний істориком Д. Квецьком та філологом З. Красівським (1964-1967);

- національно-культурний рух;
- правозахисна течія руху опору, що боролась за права людини, була представлена Українською гельсінською групою (УГГ) (1976-1988); борці за свободу совісті, зокрема представники Української греко-католицької церкви, протестантських та православних церков, серед них були В.Романюк, Й.Тереля, Г.Вінс.

Українські дисиденти висували основним завданням відокремлення України від Радянського Союзу мирним, конституційним шляхом. Реалізуватися ця мета могла через діяльність політичної партії - УРСС, а засобом повинен був виступити всенародний референдум.

Представники національно-культурної течії виступали за необхідність національного та культурного відродження українського народу.

Прихильники правозахисної течії вимагали дотримання положень Конституції та захисту прав людини.

Релігійні дисиденти виступали проти втручання держави у діяльність віруючих та церкви, вимагали повернення відібраних державою храмів та звільнення з місць ув'язнення засуджених за віру.

Дисиденти та опозиційні організації у програмних документах та заявах констатували колоніальний характер економіки України, критикувати бюрократичні методи керівництва економікою. У сфері міжнародних відносин українські дисиденти рішуче засуджували як національний шовінізм, так і національну обмеженість.

Особливістю українського дисидентства було прагнення налагодити контакти з зарубіжними засобами масової інформації, привернути увагу світової громадськості до проблем людини у тоталітарній державі.

Комуністичний режим суворо слідкував за власним інформаційним простором, тому опозиційні сили вдавались до позацензурних видань, які дістали назви “самвидав”, його примірники з’являються в Україні у 1964 р. Також друкується машинописний журнал Українського національного фронту “Воля і Батьківщина”. Унікальним явищем опозиційного друку став позацензурний журнал “Український вісник”, який редагував В.Чорновіл.

Початок 70-х років та наступний час мали тенденцію до зростання кризових явищ у суспільно-політичному житті України. В ідеологічній сфері Україна в котрий раз стає ареною боротьби правлячої партії за вплив на свідомість суспільства, було завдано непоправних збитків національній культурі, підсилювались русифікаційні процеси та закладено “вибухівку повільної дії” у галузі національно-регіональних та релігійних відносин. У своїй відповіді наведіть найбільш яскраві факти для висвітлення основних явищ суспільно-політичного життя України.

### **Тестові завдання для перевірки знань з семінару №8**

1. ООН – це
  - а) Організація Об'єднаних Націоналістів;
  - б) Організація Опозиційних Науковців;

в) Організація Об'єднаних Націй.

2. На якому з'їзді КПРС і коли відбулося засудження „культу особи”:

а) на XVIII;

б) на XX;

в) на XXII;

3. Позначте форму міграційного процесу другої половини 1940-початку 1950-х рр., основним змістом якого було повернення на батьківщину військовополонених та цивільних осіб, що опинилися з межами своєї країни внаслідок Другої світової війни:

а) реевакація;

б) депортація;

в) репатріація;

г) демобілізація.

4. В якому році помер Й. Сталін:

а) в 1947 р.;

б) в 1950 р.;

в) в 1953 р.

5. Хто очолив КПРС після смерті Й. Сталіна:

а) Л.Брежнєв;

б) Г.Маленков;

в) М.Хрущов.

6. Хто з цих діячів культурного відродження України 50-60-х років були „шестидесятники”:

а) Сахаров;

б) Костенко;

в)Павличко;

г) Солженіцин;

д) Висоцький;

є) Драч;

ж) Руденко;

з)Окуджава.

7. Поясніть термін „жданівщина”. Варіанти відповіді:

а) „жданівщина” - наслідування вчення відомого садівника Мічуріна на Україні.

б) „жданівщина” – напрямок літературної критики,

в) „жданівщина” – напрямок політичних репресій.

8. В якому році помер Л.Брежнєв?

- а) у 1978 р.;
  - б) у 1980 р.;
  - в) у 1982 р.
9. Хто такий Петро Шелест?:
- а) видатний письменник і дисидент;
  - б) відомий партійний і державний діяч;
  - в) багаторічний керівник українського Уряду в екзилі.
10. Рішення про створення ООН було прийнято:
- а) на Тегеранська конференції;
  - б) на Кримській конференції;
  - в) на Потсдамській конференції.